

PRUZSINSZKY SÁNDOR

A mogorva Pruzsinszky

(Ősöm, az Eötvös-nevelő Pruzsinszky József emlékére,
aki részt vett a magyar jakobinus mozgalomban)

Pest felett a szeszélyes égből szemerkélni kezdett az apró szemű eső. A fiatal-ember össze fogta a vállán lebegő felleghajtóját, épp amikor a Ferencesek templomának harangja delet ütött.

1794 augusztusát írták. Furcsán bágyadtnak, mi több, rekedtnek tűnt ez a harangszó a városra nehezedő nyár végi kánikulától. De Pruzsinszky József, a jogi egyetem utolsó éves doktorandusza mégis frissnek érezte magát, mi több, felajzottnak.

Felizgatták a gondolatok, amelyeket egy bizonyos, a Szabadság és Egyenlőség Titkos Társaságának alapításáról szóló kéziratban az éjjel olvasott. A kátét egy Verhovszky nevű ügyvédbojtártól kapta a Márványmenyasszonyban, egy „beavató vacsorán”. Csak úgy zsongtak a fejében a kulcsszavak. Mindegyikükből – mint gubóból a szívárvány szárnyú pillangó – a vilájobbító szellem szépsége áradt. Szabadság, egyenlőség, természet adta jogok – egyszerűen boldogságot érzett, amikor átvágott a Kecskeméti Kapu utcán. Ám mire az egyetem bejárata elé ért, lehiggadt kissé: talán mert olyan családból származott, mely jócskán átélte a leszakadás keserveit. Felsietve a lépcsőn, meghalotta az előadóteremből az ütemes padcsapkodást, amellyel a diákok szokás szerint kedvenc professzoraikat köszöntötték. Koppi professzor – alacsony, kövérkés, kopaszodó férfi, világító, fürkész szemekkel – már a pódiumon állt. József ezért nem a szokásos helyére, az első sorba ült le, hanem a leghátulsóba. Egy sima bőrrű, rózsás arcú fiatalember mellé, akit addig még sose látott.

– Bocsánat, barátom, leülhetek ide maga mellé?

– Leülni? Hogyne, szívesen – bólogatott a rízsporos fejű fiú. Az akcentusából, ahogy a magyar szavakat kiejtette, rögtön megállapítható volt, hogy az illető idegen. – Kicsoda beszél? – tudakolta a peregrinus.

– Ő Koppi Károly, az egyetemes történelem professzora. A kedvencem – tájékoztatta József, és egy pillanatra belefeledkezett a fiatalember tengerkék szemébe.

A professzor nyugodt, mélyen zengő hangja betöltötte az auditóriumot.

– Barátaim! Jól mondja Nagyváthy, hogy az egyenlőség az emberi társaság alaptörvénye... Az egész világalkotmány az egymástól való kölcsönös függésnek törvényén van fölépítve... A kozmikus világban az egyenlő születés és halál által minden teremtmény egymáshoz hasonlóvá tétetett... Barátaim, mi következik ebből? Az, hogyha a kis világ, az emberi társaság az egyenlőségnek mértékét elveszti, a félelemnek és irtózásnak félelmetes tengerévé változik – s a következmény: sok lesz a boldogtalan ember, és mind gyűlölni fogják egymást... Mi tehát a természetes állapot, barátaim?

– Az egyenlőség! – vágta rá a hallgatóság kórusban.

– „Egyenlőség”, az mit jelent? – fordult oda Pruzsinszkyhoz az andalítóan kék szemű fiatalember. József suttogva fordította németre.

– Igen. És bukásra ítéltetett az uralkodó, ha nem ezt tekinti regnálása alapjául! – folytatta a professzor.

– Mit mond? Mit mond? – hajolt még közelebb az idegen. József villámgyorsan fordított.

– Le kell vonnunk a végső következtetést – folytatta Koppi –, csupán a forradalom az, ami visszavezethet minket a természetes állapotba... Igen: a forradalom erkölcsileg a legtisztább emberi cselekmény – de ha nincsenek eszközök önnön hatalmától megóvni a népet, szemét a szabadság erős napfénye elvakítja... De gondolom, ez még sokak számára így elsőre nem világos... Innen folytatjuk legközelebb, uraim – fejezte be előadását az elhanyagolt ruházatú köpcös kis ember, és – mintha menekülne a népszerűség elől – a diákok ütemes „Koppi! Koppi!” kiáltozása és asztalcsapkodása közben kisurrant a teremből.

– Nos, tetszett önnek az előadás? A „forradalom” szót, ugye, értette?

– Csak azt értettem, amice.

Az idegen elgondolkozva nézett maga elé a kifelé csörtető diákság lármájában. Lesunyta a fejét, mintha nem akarná, hogy az arcát lássák.

– Ejnye, látja, be se mutatkoztam... Pruzsinszkynak hívnak, és...

– Az én nevem Lipót, és tudom, hogy ön kicsoda: azt mondják, retorikában a legjobb az egyetemen... Szeretném, ha tanítana, hogyan kell szónokolni magyarul. Elvállalja?

– Hogy a fenébe? – morogta József, mert a dicséret mindig ingerültté tette. De a lányos arcú osztrák az ábrándos tekintetével elsőre mégis szimpatikus volt neki. Az az érzése támadt, hogy akárcsak ő maga, a jövevény is ismeri a gondolkodás minden örömét és kínját.

– Ez szép magától... Néha kicsit csimbókosnak tűnik a mi nyelvünk, de gyönyörű és erőteljes. Most fog fejlődni igazán, egyre felvilágosodottabb korunknak köszönhetően...

– Való igaz, ilyen pezsdítő gondolatokat még sose hallottam egyetemi katedráról elhangzani – bólogatott buzgón rizsporozott fejével Lipót.

– Meghívhatom, amice, egy koccintásra? Csak egy ugrás innen a Liget, ahol olcsó tokajit is mérnek. Közben szívesen elmondom önnek, mi mindenről szolt még a professzor...

Sajnos most nem ér rá, mondta a különös ifjú, de majd csak összefutnak. A Hatvani Kapunál jártak már. Odaintett egy hirtelen felbukkanó delizsánszot, és elrobogott vele a hajóhíd irányába. Józsefnek, a nyomában támadt porfelhőbe burkolózva, fura érzése támadt. Ugyancsak jól el lehet eresztve ez a fiú otthonról, gondolta, ha csak így leinthez egy postakocsit!

Parasztok haladtak el mellette talicskát tolvá, mezítlábasan. Vajon észrevette-e ez a lelkes kis peregrinus, hogy járnak még a 18. század végén is a parasztlak az ország fővárosában? József sose látott még mezítlábast beszállni postakocsiba. Elmosolyodott: milyen jó illusztrációja lenne ez Koppi professzor előadásának az egyenlőségről... Vagyis hát annak hiányáról.

Szállásán, mely a Teréz elővárosban volt, egy csomag várta: hazai elemőzsia otthonról, a felvidéki Pruzsináról. Apjára, a debrői jószágigazgatóra gondolt, akinek nem sikerült táblabíróvá válnia. S aki roppant büszke most a doktorandusz fiára. No meg a pipatóriumára! Naphosszat elmélyülten válogat a nagyság szerint sorba rakott csibukok között... Mindegyiket minden nap kézbe veszi, simogatja. Ezzel telik az élete... Ez József nagy csalódása. Hogyan menekülhet egy ember – ötvenévesen – az emberektől a pipákhoz? József megfogadta: ő a halálos ágyán sem lesz ilyen. Nem lesz hűtlen a törvényekhez,

ha már egyszer az életét tette rájuk! De rögtön elfogja a kétség is, amikor erre gondol. Mert kinek a törvénye ma a törvény? Félmillió nemesnek, milliók ellenében, akiknek szinte jogaik sincsenek... Lehet, hogy mégis az öregnek volt igaza, amikor kilépett addigi életéből, s egyik napról a másikra, mint valami rongyot, sarokba vágta a megbecsült stallumot? József egy idő óta két véglet fogságában vergődik. Azért bifláztam éveken át a Corpus Jurist, hogy sikerrel áltassam magam: ha egyszer bíró leszek vagy ügyvéd, megtaníthatom az embereket, hogyan harcoljanak a jog álnoksága ellen – ez alighanem naív igyekezet lenne, minek áltatom magam? Ilyen gondolatai vannak mostanában: tudom, hogy két Pruzsinszky létezik a fejemben, az egyik szomorú és beletörődő, a másik keserűen lázadó. ...Hogy férnek meg ezek egymással? Hanyatt feküdt a kis szobában, és a mennyezetet bámulta, melyre különös ábrákat rajzolt az ablak előtt a dunai szélben hajlázó ecetfa árnyéka: fények és árnyak változása közt egy keskeny női arc. A Sára arca... A Sárié, aki felszolgáló a Fehér Bárány nevű vízivárosi vendéglőben, és mindig valami kis kihívó mosollyal hozza ki neki a rác módra sült halat meg a meszely bort. Sárának az egyik gyöngyház szépségű foga hajszálnyit előbbre nőtt, ettől a mosolya egy kis csibészes árnyalatot kap. Tény, hogy ez a mosoly egy ideje gyakorta megjelenik a terézvárosi hálószoba falán, és olyankor kibékül Józsefben a két ellenfél.

Valaki rohan a kinti lépcsőn. Szolártsik Sándor szokása szerint kopogás nélkül nyit be. Pár évvel fiatalabb, de ugyanúgy rajong Koppi professzor előadásaiért, mint ő. A szőke, örökmozgó fiatalember az utolsó egyetemi vizgája előtt áll, hogy ügyvéd lehessen. Szeme karikás az álmatlanságtól. Az éjjel átfutotta a szőrszálhasogató Schedius, a statisztika professzorának tankönyvét, és reggel rájött, hogy szinte semmire se emlékszik belőle.

– Hogy magyarázzam meg Sédinek, hogy a forradalomhoz nincs szükség statisztikára?

– A forradalomhoz? – bámul rá Pruzsinszky. – Miről beszélsz, testvér?

– Jól adod a csodálkozást – vág vissza hunyorogva Szolártsik –, úgy teszel, mintha nem olvastad volna lázas izgalommal a kátét, amit Verhovszkyval küldtem neked...

– Beleolvastam – mondja rezerváltan Pruzsinszky –, na és?

– Mi az, hogy „na és”? Hát nem csodálatos? Hát nem nagyszerű? A jövő Magyarországának terve! A testvériség magyar plánuma! Ha olvashatná, Rousseau is megnyalná a szája szélét!

– Persze, hisz közismerten édesszájú volt – huzakodik tovább Pruzsinszky, aki imádja, ha kihozhatja a barátját a sodrából.

– Furcsa vagy ma, József! Eddig te is lelkesedtél azért, ami Franciaországban történik...

– Mit számít az? – morogja József ellenségesen. – Magyarország nem Franciaország. Minálunk a nép sosem fog harcolni a jogaiért.

– Hogy mondhatasz ilyet, te medvefejű?

– Ide figyelj, nem tűnt fel neked, hogy a pesti utcán ténfergő mezítlásbas parasztok inkább a sárba lépnek, mint a járdára?

– No és aztán?

– Mit „no és aztán”? Nem azt mutatja ez, mennyire beletörődő ez a nép? A járda nekik már magasság, amit nem szabad összerondítani! Érted, amit mondok? Nem győzött Rákóczi alatt, s azóta nem meri felemelni fejét a magyar... – Gyakorta vitatkoztak így, egymáson élesítve hol a megváltás, hol a tagadás szellemét.

– József, te csak ugratsz engem. Tegnap még megöleltél, mikor megígértem, egy éjszakára megkapod.... Szóval nem tetszik?

– Nem az a kérdés, te nagyokos, tetszik-e.

– Hát mi a kérdés?

József nem válaszolt. Elkomorodott. Még a legjobb barátjának se fog gyónni!

– Mi történt? Hirtelen szégyelled bevallani, amiben hiszel? – faggatta Szolártsik. – Nem mered vállalni, amit legjobb érzésed diktál? – De ő azt gondolta: „Ki tudja, mit tennék, ha látnám a végpontot? Amivé egy forradalom torzul? Talán embergyűlölővé válnék. Amit nem akarok. Elég ebből.” Felállt, megropogtatta zsibbadó derekát. – Gyere, Sándor, szellőztessük ki a fejünk. Jót fog tenni neked a szőrös szavú Schediusnál.

A fej kiszellőztetése a vízivárosi Fehér Barányt vagy a Barna Oroszlánt jelentette. Mindkét csapszék a legolcsóbb italokat mérte, s hozzá útba esett Szolártsik szegényes albérletéhez.

– Ma a Barányban csapolnak sört – mondja hősünk. – Vizsgadrukk ellen az dukál.

Szívesen vacsorált itt, mert a tésztaképu fogadás, Birngruber úr, ha jó kedve volt, akár még éjjel is hajlandó volt felszolgálni. De az igazi ok – most már bevallotta magának – Sára nagy, csodálkozó szeme és vad fekete haja. És íme: alig ülnek le, a lány már hozza is az ételt. Józseffel úgy néznek egymásra, akárha régi szerelmesek lennének.

– Akarod, hogy elmenjek? – kérdi Szolártsik. – Látom, felesleges vagyok...

– Ha ma este nem beszélsz többet a Szabadság és Egyenlőség Társaságról, maradhatsz... – Nevettek ezen, miközben József bemutatta, hogy eszik a pesti szerb halászok a sült halat: két ujjal húzzák le a gerincről a húst, s az ujjuk mégis tiszta marad.

A kocsma túlsó végéből ekkor edénycsörömpölés, kiabálás hallatszott. Az ételek gőzétől párálló hodályon átsüvített Birngruber úr rekedtes hangja:

– Ügyetlen kis szajha, mit műveltél?? Elejtetted a pohárkészletet? Nesze! – puffanás hallatszott, és Sára sírva szaladt ki.

– Megütött! – A tésztaképu utána. De Pruzsinszky eléje állt:

– Ha még egyszer egy ujjal hozzáér ehhez a lányhoz, összemorzsolom!

– Igen? És ki fizeti meg a károm, uram?

– Tessék, itt az obulusa! – és hősünk Birngruber úr képébe vágta a zsebében koccanó tallérokat: félhavi kosztprézét. Döbönt csend támadt. A vendégek úgy bámultak Józsefre, mint az ötlábú borjúra. Ekkora ramazúri egy cseléd miatt... Őt magát is váratlanul érte ez a kitörés, habár a hatalommal való legkisebb visszaélés is mindig vad dühre gyújtotta. Ilyenkor az egész emberiség fájtnak érzi. Mintha bizony e pocakos vendéglős Théba szörnye lenne, és az ő sorsa az Oidipuszéra hajazna! De kicsit restelkedett is, hogy nem tudott uralkodni magán.

– Elment az étvágyam, Sándor... Menjünk!

Odakint a langyos árnyakba burkolózó este vigasztalta őket. Egy darabig szótlanul sétáltak a Fehérvári Kapu irányába, amin túl a barátja lakott. – Megértelek – mondta Szolártsik –, én tizenöt éves koromban éreztem először ezt. Amikor tanúja voltam egy deresre húzásnak: a szilvalopáson kapott legénykét a szomszéd földesúr húsz botütéssel díjazta. A fiú, mielőtt elájult volna, úgy nyüszített, mint egy sebzett állat, s én ezt a hangot ma is gyakran hallom... Ez ad értelmet az életemnek. „Szépen fogalmaz”, gondolta József. „Ezért a barátom. Ilyet csak az tud, aki gyengéden szereti az emberiséget...”

– De most már igazán legfőbb ideje alaposan elolvasnod a szabadság és egyenlőség tervét... Látszik, hogy még nem tetted meg. Holnapra elolvasod, ugye?

– Ezt az éjszakát rászánom, ne félj... – bólintott rá József, és búcsút intve ment is. De alig tett meg pár lépést, egy katona állta el az útját.

– Uraságod Pruzsinszky József úr?

– Miért kérdi, ha tudja?

– Őexcellenciája a palatinus kíván önnel beszélni.

Az ország nádora? A király után a második ember? Mit akarhat tőle?

Ott áll a sarkon egy aranydíszes hivatali kocsi, aranyozott istrángú lovakkal. A kocsi függönye mögött ugyanaz a tengerkék szemű fiatalember mosolyog rá, akivel Koppi előadásán találkozott. Sándor Lipót, a Habsburg főherceg. József a szemét dörzsöli: valami tréfa ez?

– Jó este magának, barát, hívhatom így, magister Pruzsinszky?

Józsefnek egy csomó válasz kavargott a fejében, de végül csak annyit mondott mogorván: ő nem magiszter.

– Ha velem beszél, tüstént az lesz – somolygott a nádor. – Mert szeretném magam köré gyűjteni az ország kiválóságait. Akik haladó gondolkodásúak, de lojálisak az uralkodóhoz – s ön, mint jövőbeli táblabíró, ugyebár lojális?

– Hogyne. Feltéve, hogy uralkodónk is lojális hozzánk.

A nádor felkacagott, és németül folytatta:

– Látom, van humora is, uram, ez tetszik nekem. A hasznos állampolgár legyen kritikus és művelt, e tekintetben osztom nagybátyám, a boldogult II. József császár nézeteit... Igen: a kulcsszó a hasznos állampolgár. Az olyan, mint maga is. Igazi honorácior, aki idővel a trón támasza lesz. Mert az új kor eszméit összhangba tudja hozni az állam érdekeivel. Nos, az egyetem rektora csupa jót mondott önről – ön az az ember, akire épp szükségem van...

Kicsit hallgattak. Józsefet feszélyezte a sok csillogás. Üresnek és határozatlannak érezte magát.

– Ugyanis elhatároztam, hogy mint orator, tökéletesen elsajátítom a maguk különös nyelvét – folytatta az ifjú Habsburg. – És ön fog tanítani engem... Mit szól ehhez?

Semmi se állt távolabb Pruzsinszkytól, mint az ilyen udvari szolgálat.

– Állok elébe, excellenciás uram – felelte komoran.

– Óránként húsz bécsi tallér lesz a fizetése, heti két alkalommal. Holnap kezdjük, délután. Önért küldök. Köszönöm, most elmehet.

(Az utolsó mondat hidegségében az érződött: „most megvásároltalak”. De húsz bécsi tallér? Azért vagy ötször megvacsorázhattak ketten a Fehér Bárányban... Most, hogy egyedül volt, kicsit mosolygott a sors tréfáján: ez lesz életében az első fizetése, s mindjárt a császár öccsétől, az áldójától!)

Reggel dörömbölés ébresztette fel. A helyőrségi ezred egy katonája állt az ajtóban azzal, hogy a Várba kell vinnie. Józsefnek szorosán két katona közé kellett a kocsiban ülnie, oly szorosán, hogy érezte a pálinkabűzös lehetőséget. Mintha a veszthelyre vinnék. A Várban, a palota jobbszárnyán, a nádori lakosztályban Sándor Lipót fogadta. Hellyel kínálta az oroszlanlábú íróasztala mellett, és maga határozta meg az első tanóra tárgyát: beszélgessenek magyarul Rousseau természetjogáról. Beszélgetésük az aranyozott tapéták és színes selyemhuzatokban pompázó bútorok között inkább két kezdő filozófus eszmecseréjéhez hasonlított, akik elbeszélnek egymás mellett. Látta, hogy

a főherceg a magyar mondatait előre betanulta, olyan formán, ahogy a kisdíkok hittanórára a katekizmust. A kérdésekre gyakran válaszolt olyan szavakkal, amiket nem értett. Viszont naprakész volt Wolf természetjogában, Morus *Utópiájában*, mihelyt németül folytatták a társalgást. Aztán hirtelen kihúzta az oroszlánlábú asztalka fiókját, és egy röpcédulát vett ki belőle.

– Ezt ismeri?

József beleolvasott: „Országunk ellehet király nélkül... Követelni kell a fellegjogokat a nemzet számára, melytől ezek a fejedelemre mint részre szálltak át.” Megismerte: Koppi szavai voltak.

– Látom az arcán, hogy felismerte: a kitűnő Koppi mestertől származik – vigyorgott a császár-király öccse, és ő érezte, hogy elvörösödik. Dadogott valamit, szédülve. – Akkor jó – nyugtázta amaz, és a kék szeme mélyén valami árnyék rezdült. – Legközelebb erről is beszélünk. – Vállon veregette Józsefet: – Rendkívül elégedett vagyok önnel – s egy könnyed kézmozdulattal elbocsátotta.

A folyosón egy rizsoporos fejű lakáj leereszkedően a kezébe nyomott egy erszényt a gázsijával. Az egész olyanak tűnt, mint egy rosszul megírt színdarab. Már hazafelé menet határozta el, hogy egyelőre hallgat e magas kapcsolatról Szolártsik előtt. Mert nem értette: miért pont ő? Kezdte szégyellni a dolgot. „El kéne bújnom, mint kutya az eső elől.” A Duna-parton megállította az aranyos cirádás kocsi. Egyedül akart most lenni a másik Pruzsinszkyval, a háttérbe szorítottal, akit nem érdekelt más, csak a világ szeretete. Az utca volt erre a legjobb hely, ahol senki se láthatta titkát: annál a hatalomnál melegebb, amely ellen harcol... Elvegyülni a tömegben: mert az arca immár – álarc!

A hajóhíd felé indult. De még nem lépett rá, amikor Sára jött szembe vele, fekete haja izgató keretet adott szép arcának, könnyű lépteivel szinte lebegni látszott a folyó felett. Halvány mosollyal állt meg. Hősünk a hirtelen örömtől szinte megnémult. Csak ennyit tudott elsuttogni:

– Hát kegyed?

– Hát kend? – nevetett vissza ragyogó szemével a lány. Együtt indultak sétára a Tabán felé, egy darabig szótlánul.

– Maga mindig ilyen morcos?

– Csak ha ilyen szép lányt látok.

– S ha csúnya lennék? Akkor kedvesebb lenne?

– Ha sajnálnám, akkor lennék a legkedvesebb.

– S ha nagyon tetszenék, mit tenne? Megpofozna? Ahogy Birngruber úr?

– Csak segíteni akartam.

– Azért rúgtak ki. Mert segített.

– Kirúgta magát az a disznó? Na megálljon, rendbe hozom.

– Hogy akarja rendbe hozni?

– Ráhúzom a tésztaképét egy üres deresre. Amíg vissza nem veszi kegyedet.

– Felesleges. Már fölvettek a Márványmenyasszonyba.

– Az jó hely!

– Havonta két bécsi tallért fizetnek.

– Csak kettőt? Havonta? – József megint elkomorodott – Kizsákmányoló!

– Baumwollner úr, a tulajdonos minden reggel vizitációt tart. Ellenőrzi, tiszta-e a kezem, a lábam s a mellem. – József megtorpant: – A melle??

– Mit csodálkozik? A mellem miatt vett fel. – Kis ideig megint hallgattak.

– Bocsánat, még be se mutatkoztam: Pruzsinszky József vagyok, jurátus.

– Nem kellett volna bemutatkoznia. Névtelenül érdekesebb volt.

- Igazán? De azt tudja, Sára, mit jelent? Talált kincset.
- És a József?
- „Akit Isten gyarapít.”
- Tényleg? Az a halász is József, aki Ráckevéről hozza nekünk a sütni való halat... gyakran megbotlok a tekintetében, annyira bámul. Csak kár, hogy sánta, és görbe a lába.
- Ez a görbe láb, ez a bizonyíték, Sára... Arra, hogy a mindenségben minden összefügg.
- Egy kukkot se értek ebből.
- Kegyed azért áll szóba velem, porfaló könyvmollyal, mert a másik Józsefnek görbe a lába. Eme okozati összefüggés a világ minden dolgában jelen van.
- És maga az, aki érti az egészet, ugye? – csúfondáros, kissé mély hangja izgalomba hozta Pruzsinszkyt. Újra hallgattak egy darabon. Sárát megragadta, amit e férfiban érzett: a fojtott szeretetvágy, mely szófukarságba burkolózott. Egy keleti csemegéket áruló szatócsbolt előtt haladtak el.
- Nem kér törökmézet? – és a kövér, turbános boltos már ki is mért két jókora adagot. Azt majszolták édeskés szavak helyett. Mikorra végeztek ezzel, már tegeződtek:
- Van egy játék, Sára: kimondod, amire legelőször gondolsz. Benne vagy?
- A lány csodálkozva hallgatta ezt. Nem azt, amit a férfi mondott. Inkább a tónusát. A hangjában volt valami selymes barnaság. Oly furcsa árnyalat, amelylyel sose találkozott még. Egyszerre szemérmes és parancsoló. „Akit Isten gyarapít.” Ez fölbátorította, hogy önmagát adja.
- Benne vagyok. Feljöhetek hozzád?
- És József kicsiny szobájában egymással versengve dobálták le magukról ruháikat. Utána a lebegés egy álomszerű kék barlangban, valami smaragd tó felett... Pruzsinszky gyönyörrel nézte az alvó lány szépségét. Emlékezett, mit mondott egyszer az apja az „efféle nőcskékről”: „addig menekülj előlük, amíg futni tudsz”. Mosolygott, betakarta Sára meztelen mellét. (Aminek köszönhetette, hogy újra állása van.) Akkor hevesen belökték az ajtót. Szolártsik volt. Felajzottan, mint mindig. Szöghaja lobogott.
- Eljött a mi időnk, Pruzsinszky! Magyarország köztársaság lesz, és felszabadul! Már harmincezeren vagyunk, akik a Szabadság kátéját olvasták!
- Halkabban – suttogta József –, felébreszted.
- Van nálad valaki?
- Tessék, felébresztetted! – Sára kidugta a fejét a takaró alól.
- De cserébe, hallottátok a jó hírt: harmincezeren vagyunk!
- Ki az a „mi”?
- Titkos társaságunk tagjai.
- Harmincezer, és mind titokban tartja? Ki mondta ezt neked?
- Martinovics apát.
- Apát?
- Ragyogó elme. Ő lesz a köztársaság elnöke... Mind szabadok és egyenlők leszünk! Most rohannom kell, Abaffynál találkozom vele... Szerbusztok, adieu!
- Szolártsik elviharzott. Sára nézegette a sűrűn teleírt lapokat, melyek még mindig az asztalon heverték.
- Igaz, amit a barátod mondott? Nem lesz király? Mind egyenlők és szabadok leszünk?
- Szolártsik naiv ember... De olvasd csak el, virágszálam, ha érdekel.
- Jaj, Pruzsinszky. Nem tanultam én a betűvetést.

– Analfabéta vagy?

– Csak annyit tudok olvasni, hogy „Úr ír”. Két napot jártam elemibe.

– Van, akinek így is túlképzett lennél... De tudod, mit? Megtanítalak. Máris kezdjük. A Szabadság és Egyenlőség kátéján fogod megtanulni, jó lesz? Látod, ez itt a nagy A betű és...

Sára kinézett az ablakon, az ecetfa árnyékát bámulta.

– Minek nekem papírról olvasni? Tudd meg, én boszorkány vagyok, a szememből olvasok...

– Az én boszorkányom! – nevetett fel József. – És mit olvasol ki most a szememből?

A lány hangjában szomorúság vibrált.

– Azt, hogy te jó ember vagy, szereted az emberiséget, de nem szereted az embereket.

József válaszul megcsókolta Sára szép nyakán az áttetsző pihéket. Angyal suhant át a szobán. Szorosan átölelték egymást, mintha megállt volna az idő. Csak akkor jutott tudatukra, hogy mégis múlik, kíméletlenül, amikor a ház előtt a kövezeten csattogva álltak meg a kincstári lovak az aranydíszes fekete kocsiával, és a katona ökölrel zörgetett. Sára felsikoltott.

– Ne félj – nyugtatta József a kedvesét –, csak kölcsönbe visz el a Kerberosz.

Odafent a Várban azonnal bemehetett Sándor Lipóthoz. A Habsburg nádor széles mozdulattal invitálta az oroszánlábú asztalkához, amelyen most egy kézirat hevert. A Szabadság és Egyenlőség Titkos Társaságának kátéja.

– Megismeri, tanár úr?

„Ó, te szegény Szolártsik”, gondolta József.

– Csak szóbeszédből, exellenciás uram – dörmögte az égszínkéék szemek felé.

– Ezt a mondatot is hallotta, ugye, tanár úr? – egy piros plajbásszal megjelölt sorra mutatott. – „Le kell mondatni a királyt, hogy a maga dolgában mindenki király lehessen.” Olyan szellemes, hogy legszívesebben azt gondolnám, maga írta...

– Ez a Társadalmi Szerződés magyar fordításából való – igazított a helyzetten József.

– Kár – mondta a nádor hidegen. – Mert képzelje, Pruzsinszky tanár úr, veszélyes összeesküvést lepleztünk le! Ófelsége és az állam ellen!

– Jaj, de sajnálom – ügyetlenkedett József. – Ez rettenetes!

– Az bizony. De le fogunk csapni rájuk! – Kis csend következett. A nádor összecsapott a szemét, mintha József hirtelen messze távolba repült volna, s ő nem látná elég jól. – Pruzsinszky, maga veszélyes ember. Én szeretem a veszélyes okosokat, amíg éberségre ingerelnek. De most választania kell. Döntenie, melyik útra lép. Ért engem, tanár úr? Egy napot kap rá. A legközelebbi nyelvórára okvetlen elvárom néhány önjelölt „király” nevét! – Az utolsó „tanár úr” már határozottan gúnyosan hangzott. Sándor Lipót felállt, jelezve, hogy a tanóra véget ért.

Amikor a kocsit, katonástól, visszavitte a szállására, orrát finom illatok csapták meg.

– Jókor jöttél – újságolta Sára –, épp kész lett a bátorságleves.

Asztalhoz ültek, kanalazták.

– Bátorságleves... Kitűnő, csak majd leharapja a nyelvem, olyan csípős... Ez hát a te titkod, Sára?

– A tiéd, lefogadom, veszélyesebb.

– Miből gondolod?
 – Boszorkány vagyok, hisz már mondtam.
 – Akkor hallottál a Kerberoszról.
 – Hogyne: a fehérvári rondellaőr kutyáját hívják így.
 – Annak a derék pudlinak csak egy feje van. Bezzeg az enyémnek! Minimum kettő. Az egyiket ravaszul lesunyja és dorombol, a másikkal meg szíven harap...

– Szeretem a fantáziád – mosolygott Sára –, már a hallgatásodról sejtetem, hogy hatalmas! – a lány József köré vonta karjait. – Mi lenne, ha mesélnél nekem: hogy fogsz túljárni e kétfejű bestia eszén?

Ekkor viharzott be Szolártsik megint.

– Hát ti? Fontos munkában vagytok?

– József épp írni-olvasni tanít.

Szolártsik nevetett.

– Látom. De az se lesz akármilyen, amit Abaffy gróf rendez ma délután. Gyerekek velem az ültetésre!

– Miféle ültetésre?

– Szabadságfa-ültetésre. Megünnepeljük a köztársaságot...

Bolondos, de csodálatos nap volt. A Jung-féle háznak nevezett kastély kertjében a házigazda Abaffy bonjour-ral köszöntötte a polgártársakat. Szentmarjay, egy daliás, virgonc kedvű ifjú felolvasta franciából a Moniteur vezércikkét a király kivégzéséről, majd Koppi professzor tartott előadást az Emberi és Polgári Jogokról. Közben mindenki pezsgőt ivott, és kórusban azt kiáltották: „Vivat Galli, vivat Robespierre, éljenek a franciák!” Szolártsik bemutatatta a jelenlévőknek Pruzsinszky polgártársat mint a titkos társaság új tagját. Később az elültetett szabadságfa-csemetét, frígiai vörös sapkával a koronáján, „a szabadság borával” öntözték meg. Végül, mikor a hangulat tetőpontjára hágott, kéz a kézben körbetáncolták a trikolór színeiben pompázó százéves gesztenyefát, a *Marseillaise*-t énekelve: *Ébredj, hazánknek bajnok népe...*

Már újra hajnalodott, amikor József és Sára egymást átölelve hazabotorkáltak. Otthon, az albérleti ágyon, mely túl keskeny volt kettejüknek, csak oldalra fordulva, kanálban tudtak elaludni. Csak József ébredt az első madárfütytre, és elnézve alvó kedvesét, arra gondolt: most életében először minden dolog tökéletesen összeillene – ha nem múlt volna el ez a csodálatos nap! Az az *egyetlen nap*, amit a hatalomtól ajándékba kapott...

Ez a tanóra semmiben sem hasonlított az előzőkhöz. A nádor az aranyozott oroslánlábú asztalka mellett ült, előtte megint teleírt papírlapok hevertek. Rá se nézett Józsefre, nem nevezte „tanár úrnak”, csak az affektáló bécsi kiejtésével azt követelte: azonnal diktálja jegyzőkönyvbe, kik voltak jelen Abaffy gróf kertjében.

– Exellenz miért tőlem kérdezi ezt? – próbált kihátrálni a csapdából József.

– Na, mit gondolsz? Mert bizonyítékaink vannak, hogy maga ott volt. Ha két-farkú kutya lenne, nagy kínban lenne most, hogy melyik farkát csóválja, igaz? Hisz doktorandusz, jól tudja, hogy ami ott történt, az uralkodó vesztére esküdni, az súlyos bűncselekmény: felségsértés. Fő- és vagyonvesztés, hadd ne folytassam. – Farkasszemét néztek. A nádor arca mintha hízott volna.

– De ön, ki tudja miért, még mindig szimpatikus nekem. Hajlandó vagyok leegyszerűsíteni a kérdést: ott volt-e Szolártsik Sándor Abaffy kertjében? Vagy akar inkább arra válaszolni, melyik ellenségével találkozott Abaffy kertjében?

Esetlen a humorod, ez Habsburg tulajdonság – gondolta József, és ezt válaszolta:

– Csupán azzal az ellenségemmel, akiről olykor kiderül, hogy én magam vagyok.

– Haha! – kacagott fel kissé erőltetetten Sándor Lipót. – Ezt, ugye, tekinthetem beismerésnek is? Még kiderülhet a fekete bárányról, hogy a szőre alatt ő a legfehérebb? – csettintett az újjával. – Csak egy szót kell ideírnia: „igen”, és ki fog fehéredni, garantálom! – Ismét csönd, József egy bamba angyalt bámult a mennyezet freskóján. – De ha fekete akar maradni, úgy is jó – és újra gúnyosan tette hozzá –, tanár úr... A tanórának vége. Kísérjék ki!

Ezúttal a katona csak a Vár Bécsi kapujáig kísérte Józsefet. „Mire vár, hogy-hogy nem tartóztatott le?” Azon tűnődött, ki lehetett a feljelentő a szabadságfát körbetáncolók közül. De úgy ítélte meg, az lenne jó, ha sose tudná meg. Hiszen azt kéri számon rajta, ami csak a felfokozott képzelet volt, egy álom, egy vízió, amiről minden ott lévő tudta, hogy nem a valóság...

Hirtelen az az érzése támadt, el kell búcsúznia városától... Jó darabot sétált már, amikor valaki a nevét kiáltotta. Megfordult: Koppi volt az, az ő legkedvesebb professzora. Szívélyesen üdvözölték egymást. (Koppi szeretett az utcán csevegni, a rossz nyelvek szerint sétáltatás közben a nagy lompos kutyájához, akit Rousseau-nak hívott, hosszú monológokat intézett előadásából.)

– Mit szól, öcsémuram, milyen rendes ember a mi Sándor Lipótunk! Jól tette a Diéta, hogy ezt a zöldfülű Habsburgot választotta az ország nádorának, nemde, keresztülvitte, hogy a megyegyűléseken ezentúl is lehessen magyarul szónokolni... Szép dolog! Megfogtuk az Isten lábát vele, nem gondolja?

Csak egy minden ízében tudományos fő tévedhet ekkorát, gondolta József. Manapság az igaz emberek erről ismerik fel egymást, mármint a tévedésük természetéről... De furcsa volt, hogy tegnap az Abaffy kertjében Koppi még „veszélyes óriáscsecsemőnek” nevezte az ifjú nádort. De hát mi történt tegnap este óta? Tegnap este ő még legszívesebben az egész emberiséget magához ölelte volna – s mi maradt ebből mára?

– Mit szólna, kedves öcsém, ha meghívnám egy bécsi kuglerra? Tudja, itt a Szarvasban ez itt most az újdonság... S én édesszájú vagyok, mint általában a tudósok... Jöjjön, ne keresse magát!

A professzor leült egy takaros asztalkához. A felszolgáló már hozta is a süteményt egy fényes tálcán, rajta az uralkodó arcképe csillogott, szinte fenyegetően. Ám a professzor keze remegett, a finom sütemény a földre esett. Ez az ember fél. Mi több, retteg – gondolta József.

Gyengéd sajnálatot érzett, de mogorván csak annyit mondott: nem szereti az édességet... Aztán hirtelen gyanú hasított a lelkébe. Lehet, hogy épp e nagyszerű példaképe adta fel őt? Nem, az lehetetlen, perelt is rögtön önmagával.

– Van egy másik ajánlatom is, édes fiam: nem lenne kedve az én tanszékemre jönni, famulusomnak?

Ez nagy megtiszteltetés volt! Tegnap még örömmel kapott volna rajta József. De most? Mintha mélység felett lebegne ő is, mely minden pillanatban elnyeléssel fenyegeti... Sándor Lipótra gondolt, és a vérszomjas szfinx jutott eszébe, aki Théba felett trónol, és szép ifjú arcával bűvöli halálra áldozatait...

– Miért pont én?

– Ismerlek, öcsém. A tudásod alig marad az enyém mögött. Ráadásul a mi kissé kócos magyar nyelvünket is oly szépen, szabatosan beszéled. Ez lenne méltó stallum neked, elhiheted... Na jó, nem kell azonnal válaszolnod, keres

fel, ha döntöttél, édes fiam... – s a kis köpcös ember, bealván a második Kuglert, már ment is a könyvmolyok hajlott járásával. Egy rozoga test a halhatatlanságnak, gondolta József: ha elfogadom az ajánlatát, talán rám is emlékeznek majd száz év múlva – de cserébe a kék szemű Szfinx bizonyít minden lélegzetemről tudni akar majd... Hogy bírnam én azt ki? Túl büszke vagyok ahhoz, túl sebezhető... De cserben hagyni Koppit? Az is milyen méltatlan dolog lenne! És eszébe jutott a megoldás: Szolártsik. Bizonyos, hogy a barátja alkalmasabb lenne famulusnak. Szorgalomban túltesz rajtam, gondolta, bármikor képes lelkesedni a tudomány szolgálatáért, mert nem gyötrik az övéhez hasonló kétségek... Már is indult hozzá.

Szolártsik a pesti Váci utca elején lakott, a Nagy Híd utca betorkollásánál, ahol a Halpiac árusai tucatnyi nyelven kiabálták a dunai szélbe portékáikat. (Mindig élvezettel hallgatta ezt az üdítő hangzavart, a szavak s a lelkek egybeforrasztó műhelyét.) A kis copf stílusú ház kapuján nem volt már kopogtató, így ordítania vagy dörömbölnie kellett a bebocsátást kérőnek. Ezt tette József is, mire a kapu magától kinyílt. Felcaplatott a recsegő falépcsőn, de a szobában senki. Bevetetlen ágy, az asztalon ételmaradékok, a padlón szétszórt, teleírt papírlapok és könyvek. Minden arra utalt, hogy barátját valami hirtelen esemény távolította el, feltehetőleg erőszakosan.

A szíve a torkában kalapált a hirtelen rátörő félelemtől. Esze azt súgta: ilyen az, amikor kedvenc olvasmányom, az emberfaló Leviathánról szóló mese valósággá válik.

Futva tette meg a Hajóhídhöz vezető utat, futás közben részegekkel ütközött. Egy utcai őrjárat jött szembe. Az őrmester látásból ismerte Józsefet, kérdezte, mi baj, s ő azt kiáltotta:

– Eltűnt a barátom, Szolártsik joghallgató!

Mire amaz, kacintva, jópofásan:

– Hujnye, doktorandusz? Akkor legelőbb a vigalmi házakban kéne keresni, komám uram!

A legrosszabb döntést hozta, hogy visszafordult. Csak Sáraért aggódott: nehogy mielőtt hazaér, tévedésből vagy slamposságból őt vigyék el... Megszaporázta a lépteit, mert minden szembejövő embernek két arca volt: egy jelenlegi és egy időskori. Így József láthatta, hogy fog majd kinézni az illető öregkorában – talán a mostani bűnei miatt, gondolta. (Valahol olvasta, hogy az ember arca idővel felveszi jellemét. Az ő fizimiskáján is bizonyít megláthatja majd az utókor, ha ő most feladná Szolártsikot. Ez a legrosszabb bennetek, gondolta. Hogy arra kényszerítitek áldozataitokat, szakítsák kétfelé agyukat-lelküket.)

Odahaza Sára rémülten néz Józsefekre, nem szól egy szót se, csak remegő ujjal kifelé mutat: „Gyorsan tűnj el!” József körülpillant, úgy téve, mintha nem értené. S ekkor valami néma vezényszóra mindenhol – a szekrényből, az utazóládából, a függöny s az udvar bokrai mögöl – katonák ugranak elő. Körbeveszik, ideges szuronyukat szegezve mellének. Elsőre mosolygató a hadfiaknak ez a rettegése a szellem kiismerhetetlen emberétől, és József nem is állja meg egy halvány mosolyféle nélkül.

– Ófelsége kegyes parancsára... – kezdené a leckét a trupp vezetője, egy vaskeresztes őrmester. De József leinti:

– Ne folytassa. Indulhatunk.

– Indulni? Hová? – sikolt fel Sára. Senki nem válaszol, csak a vaskeresztes intésére két legény hősünk lábára kattantja a nehéz vasbilincset. Sára halk zokogása közben két legénynek is tartania kell a súlyos golyóbist, hogy a fogoly

felszállhasson vele a rabszállítóvá alakított parasztszekérre. A Várba menet, miközben a kerekek a budai macskaköveken rázzák makacs fejét, József hidegen állapítja meg, hogy a félelme elszállt. Mert végül is, *kívülről nézve*, csupa mulatságos dolog történt vele. Mulatságos volt az Abaffy kerti ünnepéle. A szabadságfa megsüvegelése. A franciára festett százéves tölgyfa körbetáncolása. Meg hogy mind polgártársnak szólították egymást! Mulatságos Szolártsik hirtelen eltűnése. És mennyire mulatságos az ő letartóztatása is a bohózatba illően rettegő hadfiak által! Hát még az a harcsabajszú, düllelt szemű stájer tisztcske, aki a börtönné alakított ferences klastromba érkezéskor, miközben a nedves falhoz láncolta Józsefet, azt kérte tőle: mondjon már valamit magyarul. Mire hősünk ezt mondta: „Szeretlek, Sára.” A stájer a fejét csóválta:

– Donnerwetter, micsoda érthetetlen nyelv, hogy engedélyezhetik ezt??

Szolártsikot legközelebb egy székhez kötözve látta, a Generális kaszáló nevű mező vesztőhelyén. Azóta be se kell hunynia a szemét, hogy előtte legyen, ahogy a pallos lesújt a fejére, és vérpatakban fürösztli kedves arcát, makacsul felmeredő szöghaját, melybe a hóhér belemarkolt, úgy mutatta fel a szájtáti sokaságnak. És újra látja az azt megelőző percekét is, ahogy barátja feláll a hóhér szekeren, és beszélni kezd a néphez, amely lehurrogja őt, majd tapssal fejezi ki tetszését a szörnyű látványossághoz. Igazából azóta is látja, ha akarja, ha nem, szüntelen. És hallja a nép önfeladt tapsát, az imitt-amott felcsendülő kéjes kacagást. Mindez őrjítően visszhangzik agyában, és átcsap a démon hangjába: gyűlöld az emberiséget, gyűlöld, gyűlöld!

Három év múlva szabadult. Fogalma sem volt, mi lett azokkal, akik vele együtt boldogok voltak Abaffy kertjében.

Amikor tehát letelt a három év, amire a tengerkék szemű Habsburg elnöklétével összeülő Hétszemélyes Tábla ítélte, a morvaországi Obrovic börtönnének udvarán levették lábáról a bilincset. A faluban híre ment, hogy elengedik a híres államfogyot. A főtéren tömeg gyűlt össze, „királygyilkoló!”, kiáltotta egy legény, és követ hajított a börtön által bérelt parasztszekérre, de Józsefnek sikerült félrehajolnia. A többség néma közönnyel bámulta a rongyos mentében a szalmán üldögélő foglyot. József arra gondolt, mi lenne a világból a közönyösök nélkül. Talán elviselhetetlen lenne, ha az igazságosztók szabadon szerezhetnének elégtételt végtelen sok gyötrelmükért. Napok alatt felrobbanna a mindenség! S innen nézve ez a világ, a közönyösök mostani világa talán mégsem a lehető legrosszabb. Többször is elképzelte, milyen lesz ez a nap. A szabadulás szárnyaló, boldog napja... De most valami álmosító súlyt érzett. Alig bírta felemelni a fejét. Mintha az életéből ellopott, megkövesült napokat Krisztus-keresztként hordaná a vállán...

Pest határában aláírták vele, hogy nincs követelése az Államkincstárral szemben. Csak ekkor szállhatott le a rázkódó szekérről. A rabszákját úgy dobták utána. Nem messze attól a helytől, ahol annak előtte a nádor aranydíszes kocsija várta. Hősünk első útja – hová máshová? – a Márványmenyasszonyba vezetett. Az első ember, akivel belépve összeütközött, Baumwoller úr volt, aki látható ijedelemmel nézett végig a rongyos kabátú emberen. Kijelentette, hogy nem ismerik egymást, és a vendéglő különben is zárva van. – Sárahoz jöttem, a felszolgálóhoz, és ne merjen az utamba állni, söpredék! – morogta József, és fenyegetően meglengette dohszagú zsákját.

– Itt nem dolgozik semmiféle Sára... Szíveskedjék az úr távozni! Különben...

A folytatást József már nem hallotta. Elszorult szívvel Pest felé indult. Útba ejtette a Generális kaszálót. *Azon a helyen* akart leülni, hallgatni a föld

sóhaját. Emlékezett, hogy a mezőnek valahol a Vár nyugati sarka alatti részén kell lennie. De ott semmi nem mutatott a kivégzés helyére: néhány csenevész mezei virág fuldoklott a derékig érő gazban. Letette a zsákját, és épp ráült volna, amikor kaszasuhogást hallott. Egy ember, csontváz-sovány, vágta a füvet. Még kőhajításra volt tőle, de a férfi, abbahagyva a kaszálást, rászólt:

– Erre csak a generális úr alkalmazottai járhatnak, hallja? – Aztán, hogy József nem szólt, csak átnézett a feje felett: – Az úr kicsoda? – Majd, meghallva nevét, rácsodálkozott: – Lehetetlen, hisz azt lenyakaszták! Ott folyt el a vére, az alatt a csenevész rózsabokor alatt... Kend csak egy tolvaj csavargó lehet, hát hordja magát innen!

Pruzsinszky soká nézte a rózsát, aminek az ő véréből is nyílnia kellett volna. Megbocsátott magának, és boldogságérzése támadt. A terézvárosi házhoz indult. Meg se lepődött, hogy már nincs meg, s a helyén kétemeletes palota pöffeszkedik. Egy bizonyos Danhauser úr császári és királyi bútorkereskedése, ahogy a német nyelvű felirat hirdette. Danhauser úr, megpillantva a torzonborz zsákos embert, villámgyorsan leeresztette kirakata rolóját, nehogy a fickó piszkos keze összefogdossa a tükörfényes cs. és kir. bútorokat.

Két utcával odébb az egyetem bronzkapuja nyitva csalogatta. Még délután volt, Koppi professzor ilyenkor lapozgatja az emeleti szobájában a kövér, poros köteteket. De csak a portáig jutott.

Nem akart hinni a szemének. A portafülkéből az a harcsabajszú stájer jött elő, aki, miközben a felettébb furcsa magyar nyelv iránt érdeklődött, oly szakszerűen láncolta falhoz az államfogyokat.

– Kit keres? – bámulta most résnyire húzott szemmel a zsákot cipelő komor alakot.

– Koppi professzor urat. A szobájában van... Nem kell felkísérnie, ismerem a járást.

– Itt semmiféle Koppi nem tanít, uram! – mennydörögte a harcsabajszú.

– De én rá csak emlékszik, nem?

– Donnerwetter, tünés innét!

Józsefet az ájulás környékezte. Valahova le kellett raknia ezt az agyonfáradt testet, de nem itt, e rabul ejtett egyetem előtt. Eszébe jutott az új Fűvészkert, ahol emlékezete szerint a bukszusok közt kényelmes padok vannak. Belépve a kert sövénykapuján, rögtön a nagy vízmedencéhez ért. Vízililiomok úszkáltak komótosan a víz színén, egy örök béke csendes jeleként. Csendes ország lett ez, gondolta József, ahogy a fűre engedte zsákját. Ahány embert eddig ma láttam, mindből a fenyegető csönd szivárgott.

A szép szabályosra nyírott bukszusok közt e késő délutáni órán senki se járt. Egy padhoz közeledett, rabzsákját immár kényszeresen maga után vonszolva. Hirtelen egy nőt vett észre az árnyékos fűvön. A hátán feküdt, egy könyvet olvasott. Egy nő – egy könyvet... Nemigen látott még ilyet. Ahogy közel lépett hozzá, láthatta az arcát: Sára volt az!

Egymásra borultak a májusillatú fűvön.

– Látod, megtanultam olvasni – súgta Sára a könnyei között –, mert tudtam, hogy visszajössz.

És Pruzsinszky arra gondolt: mégis volt értelme az egésznek. Ferencesek kolostorának, Kufsteini várbörtönnek, Obrovicnak: egy ember megtanult olvasni! Sára csodálkozva nézte ráncolt, mogorva homlokát, amelyre a bokrokon átsütő nap hirtelen különös fényjelet rajzolt.